

4. Коломієць О. М. Фразеологічні синоніми в системі образно-зображувальних засобів мови Є. П. Гуцала // Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах. – Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (26 – 28 березня 2003 р.). – Дніпропетровськ: Економіка, 2003. – С. 227–228. – Бібліогр.: с.228.

5. Поповський А. М. Фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» і «мовчати» в мові художніх творів Є. П. Гуцала / А. М. Поповський // Лінгвістика. – 2009. – № 3 (18). – С. 77–84. – Бібліогр.: с.84.

6. Русанівський В. М. Мова химерного роману / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 2006. – № 4. – С.3–21. – Бібліогр.: с.21.

7. Семенюк О. Д. Лукава слава Хоми Прищепи / О.Д. Семенюк // Культура слова. – К., 1992. – Вип. 42. – С. 49–54. – Бібліогр.: с. 54.

Умовні скорочення

1. П.ч.: Є. Гуцало. Позичений чоловік // Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. – Т. 3. – С. 147–460.
2. П.ж.ф.: Є. Гуцало. Приватне життя феномена // Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. – Т. 4. – С. 5–394.

УДК 811.161.2'366

СТВОРЕННЯ, СПРИЙНЯТТЯ І ТЛУМАЧЕННЯ ЛЕКСЕМ ІЗ ПОВТОРЮВАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ

І. Р. Домрачева

Для повнозначного та адекватного сприйняття інформації комунікантам необхідно вміти створювати відповідні тексти, оскільки це уможлиблює засвоєння певних знань, вироблення різних моделей зворотнього комунікативного процесу. Такі складники, як створення, сприйняття, а відтак і тлумачення інформації, є украй важливими для недовітливої мовленнєвої дії, що у свою чергу призводить до виконання загальної (постмовленнєвої) інтенції адресанта щодо адресата і навпаки.

У наш час потребує додаткового інтерпретування мовлення, яке містить повторювану семантику, оскільки за таких умов адресантові важливо здійснити низку комунікативних маніпуляцій задля точнішого викладу свого мовного задуму (мікроінтенції), що ймовірно полегшить або ускладнить розуміння інформації адресатові. Повторюваність таких лексем може міститися як у самому значенні слова, так і в похідних варіаціях (об'єкти, місце, час та ін.). До таких одиниць ми залучаємо вербативи із сукупним (повторюваним у певному сенсі) значенням.

Значна частина вказаних дієслів утворена за допомогою префіксів, які, крім значення сукупності, додають нерідко похідним словам різних семантичних відтінків. Це – однопрефіксні та багатопрефіксні дієслова, презентовані у таких моделях: 1) $V_1 + \text{по-}$. *Наприклад:* Префіксальний елемент **по-** репрезентує також і означену множинність у дієсловах *потроювати, подвоювати, почетвертувати* (з постфіксом **-ся** і без нього), позначаючи в одних випадках збільшення шляхом об'єднання, в інших (останньому) – збільшення шляхом роз'єднання; 2) $V_1 + \text{пере-}$: Префікс **пере-** належить до продуктивних словотворчих засобів сукупності, утворюючи назви дій, процесів, що характеризуються різною семантикою. Беремо лексеми, які характеризуються повторюваністю «заново», «по-іншому». Префікс **пере-** є центром, основним виразником мікрополя кількісного вияву дії дієслівного поля кількості [Безпояско, Городенська, 1987,

184–185], і тому значення **пере-** супроводжується результатом, кінцевим виявом дії, пор.: *перемити, переодягти(ся), перескладати, переставити, перестелити(ся)* і под.

Цікавою для аналізу є модель $V_1 + \text{попо-}$. Насамперед необхідно розрізнити значення префікса **по-**, що приєднується до префіксних дієслів, і значення подвійного (редуплікованого) префікса **попо-**, який, «приєднуючись до безпрефіксного дієслова, надає йому значення багатократно повторюваної дії» [Сучасна українська літературна мова, 1997, 295]. Префікс **по-** належить до спільнослов'янських явищ на відміну від редуплікованого **попо-**, що є суто «специфічним явищем словотвірної будови української мови» [Словотвір, 1979, 270], пор.: *по + посидіти, по + побити, по + поїсти, по + чекати; попо + ходити, попо + вештатися, попо + возити, попо + гребти*. Префікс **попо-** не змінює видового значення вербатива. Лексеми з подвійним префіксом передають результат ітеративної дії і характеризуються єдиною семантикою. Варто зазначити, що у таких дієсловах (з **попо-**) «потенційно виявляється додаткове часове значення – «старанно робити щось до певної пори», тобто повторювати певну (і) дію (і), пор.: *попоганяти ... поки не набридне; попоїздити, перш ніж заберуть права; попоговорити ... поки не прийшла мати*.

Ще одна модель, на яку звертаємо увагу, містить вже похідне дієслово (з одним чи більше префіксами), до якої додається ще один афкс з метою надання слову повторюваної семантики: модель $V_2 + \text{пере-}$. У дієсловах з такою конструкцією використовується значення префікса **пере-**, що означає «повторюваність дії». Дія, яку виражає однопрефіксна лексема, поєднуючись з цим афіксом, запрограмована на виконання заново, по-іншому з результативним виявом, пор.: *перез'єднати (-ува-ти), переобгортати, переоженити(ся), перенабрати, перезаплітати, перевступати* і под. Однак слід зауважити, що такі поєднання утворюються не завжди. Для цього необхідною умовою є семантична здатність дієслова до повторюваності, відновлення дії, пор.: *набрати – перенабрати. Пришій – перепришій*, ці дієслова використовують, як правило, допоміжні слова «ще раз, знову», «міцніше», «точніше», пор.: *Перенабери мій номер телефону, я тебе погано чую; Пришій ще раз гудзик, бо загубиш*.

У нашому дослідженні аналізуються дієслова із сукупною семантикою, що кваліфікуються як кількісні і належать до способів дієслівної дії (СДД) [Сучасна українська літературна мова, 1998, 414] або «акціональних аспектів дії» (ААД) [Загнітко, 1996, 217–218]. Оскільки до кількісних СДД (ААД) належать ЛГР дієслів, виділювані за різними значеннями (багатогранними часовими, кількісно-часовими, результативними і кількісно-результативними) та безпосередньо пов'язаними з ними словотворчими ознаками, можемо прийти до висновку, що це дієслова з префіксами. Однак не всі вербативи із сукупним значенням належать до кількісних СДД. Сукупними є такі СДД: 1) розподільний (дистрибутивний – указує на дію, виконувану багатьма суб'єктами або спрямовану на кілька об'єктів): *повисипати, повитягати, повиколоювати, повискакувати, повиповзати, повибігати, помолотити, позачиняти* – одно- і двопрефіксні дієслова; 2) багатократно-дистрибутивний (виражає багатократну дію багатьох суб'єктів): *поперецілюватися, перемовлятися, пересвистуватися, перегукуватися* – здебільшого однопрефіксні дієслова. Взаємозв'язок між виявом категорії виду і належністю дієслова до того чи іншого способу дієслівної дії простежується на таких конкретних фактах: дієслова розподільного (дистрибутивного) СДД не утворюють корелятивної пари недоконаного виду: *повиколоювати* – доконаний вид, *повиповзати* – доконаний вид (**по-** – префікс, який, окрім надання дієслову значення великої кількості, переводить вербатив у форму доконаного виду; до цієї групи належать всі дієслова з першим або єдиним префіксом **по-**). Дієслова із сукупним багатосуб'єктним значенням містять у своєму складі постфікс **-ся**, що є показником зворотності. Він виконує сукупнотворчу функцію, і лексеми, у складі яких він перебуває, належать до вербативів активного стану (на відміну від пасивних дієслів із постфіксом **-ся**). Такі дієслова називаються

взаємно-зворотними, що й підтверджує їх функцію у мові. Їм притаманна вторинна сукупна семантика: *зустрічатися, миритися, обніматися, цілуватися, листуватися* та ін.

Отже, можемо констатувати, що здатність сприймати та розуміти, а згодом і тлумачити лексеми із повторюваною семантикою формується у адресата задовго до структурування самого тексту адресанта; зазвичай це психологічний пропедевтичний процес, що охоплює насамперед формування інтенції, яка проходить різні етапи трансформації, породжуючи як початковий текст, так і вторинну інформацію у вигляді майбутньої відповіді. Тому є дуже важливим і відповідальним добір слів із певною семантикою, оскільки саме вони будують текст і формулюють загальну інтенцію мовлення.

УДК 811.161.2'373.2

СТРУКТУРНІ ВАРІАНТИ ІНШОМОВНИХ ХОРОНІМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЛІТОПИСАХ

Н. А. Митько

Українська літературна мова в другій половині XVII і XVIII століттях у структурному відношенні ще не сформувалась як єдиний тип, специфікою літературних норм на ранніх етапах розвитку національної мови була варіантність, зумовлена одночасним функціонуванням та взаємодією різних мовних систем. Нова українська мова на народній основі лише формувалась. Жива українська мова використовувалася в літературі тільки в «низьких» жанрах – сатирах, жартівливих віршах. Українські письменники у XVIII столітті користувалися й російською мовою, хоч це й мало частковий характер. Твори Г.Сковороди, І.Некрасевича написані сумішшю елементів старослов'янської, російської і живої української мов. Така особливість є характерною для української літературної мови XVIII ст.

Взаємодія української мови з іншими мовами здійснювалася через польську, білоруську, а пізніше – через російську мови. Запозичення з німецької мови прийшли в більшості через посередництво польської мови.

Лексика української мови поповнювалася іншомовними апелятивами й топонімами. Іншомовні оніми проникали в українську мову з різних джерел.

Пристаюючи до норм чужої мови, іншомовні топоніми зазнавали змін у фонетичній та морфологічній структурі. З'являлися фонетичні варіанти чужомовних назв; це пояснюється розбіжністю в орфографії досліджуваних пам'яток або пізнішими звуковими процесами в українській мові. Варіанти виникали і внаслідок проникнення слова в мову одразу з різних діалектів мови-джерела.

Під час морфолого-словотворчого переоформлення чужомовних назв основну роль відіграють перетворення їх складових морфем. Найбільша кількість варіантів форм топонімів спостерігається в літописах, а серед них – у літописі С.Величка. У творах художньої літератури варіантів запозичених топонімів майже немає.

Підпорядкування граматичній системі тогочасної української мови топонімічних запозичень залежало від належності їх до класу хоронімів, ойконімів чи гідронімів. В українській мові XVIII ст. варіанти іншомовних хоронімів могли виникати «під впливом давньоруської традиції, рідко – під впливом мови-джерела, ще рідше – внаслідок неповного знайомства з денотатом назви» [Мозговой 1981: 82].

Більшість іншомовних хоронімів мають польсько-латинську фіналь –ія (-ея), напр.: *Pomerania – Померанія* (Величко, I, 286), *Estonia – Естонія* (Величко, II, 16), *Liflandia – Лифляндія* (Величко, II, 205). Ця фіналь представлена в назвах держав, які